

MARAŞ'IN DÜŞMAN İŞGALİNDEN KURTULMASINDA ATATÜRK'ÜN ROLÜ

Dr. YAŞAR AKBIYIK

Maraş halkı İstiklâl Harbinde büyük bir mücadele örneği vermiştir. Bu mücadele sonucunda Fransızlar Maraş'ta tutunamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Maraş şehri bu başarısından dolayı, T.B.M.M. tarafından İstiklâl madalyası ile ödüllendirilmiştir. Bilindiği gibi, 22 Şubat 1919'da İngilizler tarafından işgal edilen ve 1 Kasım 1919'da Fransızlara terkedilen Maraş şehri 12 Şubat 1919 tarihinde düşman işgalinden kurtuldu. Bu dönem Mondros Mütarekesi sonrasında, mevcut hükûmetin görevini yerine getirmekten âciz olduğu, devletin parsel parsel işgal edilerek parçalanmaya yüz tuttuğu bir dönemdir. Yine bu dönem, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtiği, kongreler yaptığı ve işgaller karşısında buna dur diyebilecek yeni idareyi kurmakla meşgul olduğu bir dönemdir. İşte Maraş'ta kazanılan zaferin önemi böyle bir otorite boşluğunda başarılı olmasından ileri gelmektedir. Kazanılan bu başarı Millî Mücadele'nin ilk zaferi olmuş ve Türk Milletine yeni ufuklar çizmiştir.

İstanbul Hükûmeti'nin bilinen tavrı, İtilâf Devletlerini kızdıracak herhangi bir hareketten kaçınmaktı. Onlara göre, yapılacak herhangi silahlı bir hareket devleti daha büyük güçlükler içine sokacaktı. Bu sebeple silâhli mücadelenin karşındaydılar. Maraş'ın işgali karşısında da bundan daha değişik düşünmüyorlardı. Mustafa Kemal'e gelince, O İstanbul Hükûmetinin bu politikasına baştan beri karşıydı. Onun felsefesinde zulme boyun eğmek yoktu. Bu sebeple Maraş'ın işgali karşısında halkın yanında yer aldı ve harekâtın her safhasını Anadolu'dan gönderdiği direktiflerle idare etti.

İngiltere ile Fransa 15 Eylül 1919'da Suriye İtilâfnamesini imzaladı. Bu anlaşma göre; Maraş, Antep ve Urfa'dan İngilizler çekilecek, onların yerini Fransızlar alacaktı. Mustafa Kemal'in bu safhada, Fransızların Maraş'ı işgal edeceğine pek ihtimal vermediğini görüyoruz. ¹ Askerî açıdan bakıldığında Mustafa Kemal bu görüşünde haklıydı. Çünkü Fransızlar, Suriye'de Emir

¹ Genelkurmay Başkanlığı, Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi, İstiklâl Arşivi, klasör: 255, dosya: 2, fihrist: 13

Faysal faktörü ile uğraşmak zorundaydı. Bunun yanında, Adana, Maraş, Antep, Urfa ve Suriye gibi geniş bir sahayı ellerinde tutabilmek için, bölgede, yeterli sayıda askere sahip değillerdi. Fakat Fransızlar bunu düşünmeyerek, birkaç tümen askerle bölgeyi işgal ettiler. İngilizlerin deyimi ile arı sepetine çöp soktular.² Bu tabir özellikle Fransızların Maraş'ı işgali hususunda çok yerinde bir deyimdi.

Mustafa Kemal yurt çapında bir tamim yayınlayarak; Suriye İtilâfname-sinin haksız bir anlaşma olduğunu, Türk milletinin, Erzurum ve Sivas kongrelerinde hukukunu müdafaa hususundaki azmini ilân ettiğini, milletin bu gibi oldu bittilere boyun eğmeyeceğini belirtti.³ Fransızların Maraş'ı işgal edeceğinin kesinleşmesi üzerine, Maraş Müdafaa-i Milliyesi adına Hayrullah Bey, Mustafa Kemal'e müracaat ederek nasıl hareket etmeleri gerektiğinin bildirilmesini istedi.⁴ Görülüyor ki Maraş halkı daha Fransızlar gelmeden Mustafa Kemal'e müracaat ederek ondan gelecek emri beklemişlerdir. Bu müracaat Maraş halkının, İstanbul Hükûmetinden ümidini kestiği ve onu muhatap almadığını göstermektedir. Onlar ümitlerini Anadolu'nun bağrında kurulmakta olan yeni idareye Mustafa Kemal'e bağlamışlardır.

Mustafa Kemal'e göre; Doğu Anadolu'da büyük bir Ermenistan kuramayacaklarını anlayan İtilâf Devletleri, Adana, Maraş, Antep ve Urfa havali-sinde küçük bir Ermenistan kurmaya karar vermişlerdir. Buna engel olmak için kurulacak gizli cemiyetler, halkı işgal aleyhine teşkilâtlandırmalı ve millî müfrezelerle Fransız kıtaları vurulmalıdır.⁵

Mustafa Kemal işgal karşısında takip edilecek stratejiyi bölge halkına duyurmanın yanısıra, İstanbul Hükûmeti'ni de bu hususta uyardı. Maraş, Antep ve Urfa'yı İngilizlerden sonra Fransızların işgali halinde, halkın önce bunu protesto edeceğini, protestolara itibar edilmediği takdirde milletin her vasıtaya başvurup karşı koyacağını belirterek, onlardan, milletin itham altında bırakılmaması için, gerekli tedbirlerin alınmasını istedi.⁶ Fakat İstanbul Hükûmeti tedbir almak şöyle dursun, yapılacak herhangi silâhlı bir harekete de karşıydı. İstanbul Hükûmetine göre; İtilâf Devletlerinden herhangi birine

² Documents On British Foreign Policy 1919-1939, first series, wol. IV. London 1952, sf. 1086

³ A.Ü.Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Belge No:35/27654. Nimet Arsan; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, c. IV. Ankara 1964, sf. 120

⁴ ATASE; k. 255, d. 2, f. 17-1

⁵ ATASE, k. 256, d. 4, f. 18, 18-1

⁶ Bekir Sıtkı Baykal; Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara 1974, sf. 34

karşı silâh kullanarak başarı elde etmek mümkün değildi. Yine onlara göre, mahallî ayaklanma veya silâhli kuvvet sevki bir sonuç vermeyeceği gibi, aksi tesir uyandıracak ve Devleti yeni güçlülere sokacaktır.⁷ Mustafa Kemal'in bu görüşlere katılması mümkün değildi. Fransızların hoş tutulmasında milletin ne kazancı olacağına kimsenin aklının ermediğini belirten Mustafa Kemal şu görüşleri savundu:

“Riyakâr ve mutaassıp batı zihniyeti, özellikle zulüm ve haksızlığa uğrayan bir milletin buna ses çıkarmadığını görürse, o milletin hayat hakkı olmadığına, zelim, hakir ve hissiz bulunduğu hükmeder. Hain maksatlarını tatbikte bir korku duymaz. Bu sebeple yapılan haksızlıklardan, işlenen kabahat ve zulümden avazımız çıktığı kadar bağırmalı ve düşmanlıklarını dilimiz döndüğü derecede yüzlerine vurmalyız ki canımıza kastetmiş olan Avrupa, hayat hakkına sahip olduğumuzu anlasın. Gösteriş ve riyakârlıktan ibaret olan Babıali politikasına itibar etmiyoruz...”⁸

Mustafa Kemal Maraş'ın işgali üzerine 6 Kasım 1919 tarihinde bir tamim yayınladı. Tamimde; Maraş, Antep ve Urfa'nın Fransızlar tarafından işgal edildiğini duyuran, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ve Belediye Başkanlarının, devletin bir parçası olan bu yerleri Fransızların haksız olarak işgal ettiğini, İtilâf Devletleri elçiliklerine, Avrupa ve Amerika kamuoyuna duyurulmasını ve yapılan bu haksızlığın düzeltilmesinin istenilmesini bildirdi.⁹ Bu tamim üzerine yurdun çeşitli yerlerinde Maraş'ın işgalini protesto amacıyla mitingler yapıldı, protestolar yayımlandı, İngiliz kaynaklarına göre, bu hususta kendilerine 81 protesto telgrafı ulaşmıştır.¹⁰

Mustafa Kemal işgal üzerine, Elbistan'da bulunan Ali Rıza Bey'e, halkın moral güç olarak desteklenmesini ve göçe meydan verilmemesini bildirdi. Ayrıca III. Kolordu Kumandanlığınca Aziziye'den (Pınarbaşı) gönderilen süvari bölüğü ile irtibat kurulmasını, millî teşkilât vasıtasıyla işgale karşı kurulmasını, ihaneti görülecek kişiler hakkında gereğinin yapılmasını bildirdi ve bölgeye her türlü yardımın dikkate alındığını belirtti.¹¹ Kendisi de Heyet-i Temsiliye adına, işgali protesto etmekten geri kalmadı.¹²

⁷ ATASE, k. 256, d. 5, f. 3

⁸ ATASE, k. 256, d. 4, f. 33, 33-1

⁹ ATASE, k. 256, d. 4, f. 4

¹⁰ D.B.F.P. First Series, wol. IV. sf. 536

¹¹ Bekir Sıtkı Baykal, a.g.e. sf. 34

¹² İrade-i Milliye gazetesi, 17 Teşrin-i sani 1335. N. Arsan, a.g.e. sf. 125

Ermeniler Maraş'tan, Antep'deki Fransız Askerî Kumandanlığına, İskender, Hasan, Refik ve Süleyman imzaları ile bir telgraf çektiler. Telgrafta, Cebel-i Bereket (Osmaniye) askerî valisi Yüzbaşı Andre'nin aynı görev ile Maraş'a tayin edilmesini istediler.¹³ Bunu haber alan Mustafa Kemal Maraş Mutasarrıflığına gönderdiği yazıda; Ermenilerin, İskender, Refik, Süleyman ve Hasan imzaları ile Maraş'tan zorla telgraf çekti olduklarını ve Cebel-i Bereket sancağı askerî valisi Andre'nin Maraş'a tayin edilmesini istediklerini belirterek şöyle dedi: "Bütün halk haksızlık üzerine haksızlık olarak yapılan Fransız işgalini protesto ederken, her tarafta kuvay-ı milliye bu işgale karşı silâhlı müdafaaya karar vermiş iken, böyle bir telgraf çekilmesine müsaade edilmiş bulunması son derece üzücü görülmüştür. Durumun incelenmesini, müsebbiplerinin Osmanlı Kanunları dahilinde cezalandırılmasını ve Hükümet-i Merkezi'ye bilgi verilmesini rica ederim."¹⁴

Yüzbaşı Andre, görüşmek amacıyla bölge ileri gelenlerine bir davette bulundu. Niyeti bölge ileri gelenlerinin gönlünü almak, böylece halkın yapabileceği herhangi bir hareketi önlemektir. Bunu haber alan Mustafa Kemal; Maraş, Göksun, Süleyman ve Andırın ileri gelenleri ile, Kilikya Kuvay-ı Milliye Kumandanı Kozanoğlu Doğan Bey'e bir yazı göndermek suretiyle onları uyardı. Yazısında; Fransız Askerî Valisi Andre'nin davetini haber aldığını, haksız yere topraklarımızı işgal eden Fransız ve onların subayları ile milletimizin hiçbir alâkasının olmadığını belirttikten sonra, Andre'nin davetine uyulmamasını, bölge halkının tek emelinin, işgali reddederek, millî teşkilâtını kurmak ve mukabeleye karşı hazır bulunmak olması gerektiğini bildirdi.¹⁵

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal işgal sahasındaki gelişmeleri takip ederek, Fransızların bölgede yapabilecekleri yıkıcı ve bölücü faaliyetlere meydan vermemiştir. Fransızlara karşı kuvay-ı milliye faaliyetlerinde de Mustafa Kemal'in büyük rolü olduğunu görüyoruz. Nitekim, bölgedeki millî teşkilâtı kurmak ve organize etmek vazifesiyle Elbistan'a gönderilen Ali Rıza Bey'e şu talimatı vermiştir: "...Fransızlar Adana havalisi de dahil olmak üzere, Urfa, Antep ve Maraş'ta küçük Ermenistan teşkili gayesini güdüyorlar. Millî teşkilâtımızın günden güne gelişmesi ve yayılması harice karşı pek mühim ve lehimize tesirler yapıyor. Bizim için en mühim iş, işgal altındaki yerlerde teşkilâtı yaymak, ahaliyi işgal aleyhine teşvik etmek ve her suretle bölgeyi işgal eden düşmanlarımızı müşkülâta sokmaya son derece gayet göstermektir. Malat-

¹³ ATASE, k. 256, d. 4, f. 49

¹⁴ ATASE, k. 256, d. 4, f. 54

¹⁵ ATASE, k. 256, d. 4, f. 65, Nutuk, cilt, I. Ankara 1927, sf. 190

ya'dan dolgun mevcutlu bir süvari bölüğü ile iki mitralyöz bölüğü güneye, sizin tarafınıza hareket ediyor. Bu kuvvet Antep istikametini gözetliyerek millî teşkilatımızın istinatgahı olacaktır. Elbistan deposundaki silâh ve cephanenin lüzumunda kuvay-ı milliyeye verilmesi kararlaştırılmıştır.”¹⁶

Mustafa Kemal, Ali Bey'i Elbistan'a göndermenin yanısıra, Asaf takma adıyla Kılıç Ali Bey'i ve Kurtoğlu Yörük Selim lâkabı ile bilinen Selim Bey'i teşkilât işleriyle uğraşmak üzere Maraş bölgesine gönderdi. Onların bu görevi Antep ve Urfa şehirlerini de içine almaktaydı.¹⁷ Böylece Fransızlara karşı koyma hususunda kuva-yı milliyenin çekirdek kadrosu teşkil edilmiş oldu.

Mustafa Kemal'in, teşkilât işlerinde olduğu gibi, çarpışmalar sırasında da Maraş Heyet-i Merkeziyesi ile temas halinde olduğunu görüyoruz. Maraş Heyet-i Merkeziyesine, çarpışmalar sırasında halkın her türlü istek ve ihtiyacının yerine getirileceğini bildirdi.¹⁸ Kılıç Ali Bey'e çektiği telgrafta da: “Maraş'ta fedakârca devam eden müdafaa-i milliye harekâtı siyaset üzerinde pek olumlu tesirler icra etmeye başlamıştır. Muharebat-ı milliye şiddetle devam ettiği takdirde, Allahın yardımı ile bütün millî gayelerimizin gerçekleşeceğine itimadımız pek kuvvetlidir...”¹⁹ demek suretiyle onu mücadelesinde teşvik etti.

Maraş dahilinde meydana gelen çarpışmalarda büyük fedakârlıklar gösteren Bitlis defterdarının eşinin başarısını, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti nezdinde tebrik ederken, “harp sahasında bile kadınları erkekleri ile yarışan bir milletin fedakârlığı sayesinde, varlığının ve hâkimiyetinin kurtarılması hususunda muvaffak olacağından emin bulunduğunu” dile getirdi.²⁰

Fransızlar Ermenilerle birlikte Maraş halkını kıyasıya top ateşine tâbi tutarak katletmeye başladı. Bunun üzerine Mustafa Kemal, yurdun her yerinde mitingler yapılmasını, İstanbul Hükûmeti ve yabancı devletler elçilikleri nezdinde telgrafla protestoda bulunulmasını istedi.²¹ Bu hususta İstanbul Hükûmetini de uyararak, Fransızların Maraş'ta Türkleri katliamının protes-

¹⁶ ATASE, k. 256, d. 4, f. 16

¹⁷ ATASE, k. 256, d. 4, f. 62

¹⁸ ATASE, k. 24, d. 13-3, f. 57-7

¹⁹ ATASE, Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 35

²⁰ ATASE, Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 22-4

²¹ ATASE, k. 2709, d. 7, f. 63-6

to edilmesini ve önlenmesini istedi.²² Mustafa Kemal'in tamimi üzerine yurdun birçok merkezinde mitingler yapıldı protestolar yayınlandı. Ancak bu miting ve protestolar, Fransızlar üzerinde herhangi bir tesir uyandırmadı. Türklere karşı yaptıkları mezalime devam ettiler. Bu durum karşısında Mustafa Kemal emrini yenileyerek bütün heyet-i merkeziyelerin harekete geçmesini, Türklere yapılmakta olan mezalimi, Meclis-i Millî, İtilâf Devletleri elçilikleri ve İstanbul basını nezdinde şiddetle protesto etmelerini istedi.²³ Mustafa Kemal'in teşebbüsleri ve yurdun her tarafında yapılan mitingler, çekilen protesto telgrafları Maraş halkının müdafaa gücünü artırıyordu. Maraş halkı biliyordu ki arkasında Çanakkale Savaşlarının büyük kumandanı Mustafa Kemal vardı, bütün Türk milleti vardı. Maraş halkı bu destek sonucu Fransızların saldırılarına 22 gün boyunca cesaretle karşı koydu. Gösterilen kararlılık sonucu Fransızlar şehri elde tutmanın mümkün olamayacağını anladılar. 11 Şubat 1920'de Maraş'ı terkederek İslahiye'ye çekildiler. Böylece Maraş düşman işgalinden kurtulmuş ve Millî Mücadele'nin ilk zaferi kazanılmış oldu.

Mustafa Kemal şehrin kurtulmasını tebrik amacıyla, Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine ve Belediye Başkanlığına kutlama telgrafi çekerek; "...Yirmi güne yakın bir zaman zarfında Ermenilerle birleşen Fransız kuvvetlerine her türlü mahrumiyet içinde karşı koyan ve muvaffak olan kahraman Maraşlıları bütün memleket namına tebrik ederiz. Maraşlılar bu kahramanca müdafaaları ile millet davasının yüceliğini, milletimizin yaşamak, müstakilen yaşamak hususundaki iradelerini bütün dünyaya karşı ilân ettiler. Şehitlerimize dualar, kahramanlarımıza hürmetler" dedi.²⁴

Mustafa Kemal bu faaliyetlerinin yanısıra maddî olarak da Maraş halkına destek sağladı. Maraş'ta çarpışan kuvay-ı milliyenin zarurî masraflarını karşılamak, yaralarını sarmak amacıyla yurt çapında bir tamim yayınlamak suretiyle herkesin yardımında bulunmasını istedi. Yapılacak yardımlar Maraş Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi emrine verilmek üzere Elbistan Ziraat Bankası şubesine havale edilecekti.²⁵ Bu tamim üzerine yurdun birçok yerinden, Maraş halkına yardım amacıyla yirmiikibin liraya yakın para gönderildi.

²² ATASE; Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 7-1

²³ T.İ.T.E. Arşivi, Belge No: 10/2821

²⁴ ATASE; Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 43-8

²⁵ ATASE, Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 1-3

Fransızlar Maraş'ta uğradıkları yenilgiyi bir türlü hazmedemiyorlar, şehre tekrar dönmenin yollarını araştırıyorlardı. Mustafa Kemal bir kurmay asker olarak bunun farkındaydı. Bu sebeple; Fransızların Maraş'a yapabilecekleri geri dönüş hareketini önlemek için, birinci hat olarak, Bahçe-Belpınar ve Belpınar'ın doğusundaki dağlarda, ikinci hat olarak Gâvur Gölü tarafında, üçüncü hat olarak da Maraş'ın güneyindeki boğazda millî müfrezeler bulundurulmasının uygun olacağı görüşündeydi.²⁶ Böylece Fransızların Maraş'a doğru yapabilecekleri askerî bir harekât için gerekli tedbir alınmış olacaktır.

İstanbul Hükûmeti, Maraş halkı ve orada kalan Ermenilerin sefaletini ileri sürerek Fransızlardan işe yardımını talebinde bulundu. Ancak Fransızlar bazı şartlar ileri sürdüler. Bunların başında; Maraş'taki Türk kuvvetlerinin kuzeye çekilmesi ve Türklerin ellerindeki silâhları teslim etmeleri şartı bulunuyordu.²⁷ Kabullenmesi mümkün olmayan bu şartlara, Maraş Mutasarrıf vekili İrfan Bey karşı çıktı.²⁸ Mustafa Kemal ise; İrfan Bey'in fikrine iştirak ettiğini, Fransızları Maraş'a davet etmenin, millete hakaret demek olacağını belirtti ve şu görüşleri savundu:

"Birecik ve Urfa'da Fransız topları Türk köylerini tahrip, Fransız kurşunları masum Türk ahalisini katlederken, daha Maraş'taki yangın sönmemişken, kendi davetimiz ve ağırlamamız ile Fransız kuvvetlerini Maraş'a yerleştirmek ve Türkler tarafından sefalete terkedildiği iddia edilen Ermenilerin hayatının kurtarılması için, Fransızlardan işe dilenmiş rolü yapmak elbette mantıksız ve vicdansız bir harekettir. Bunu yapmakla havalideki Türk ahalisinin manevî gücünün kırılacağı açıktır."²⁹

Mustafa Kemal'in bu girişimi sonucu, Fransızların yardım bahanesiyle Maraş'a tekrar dönme teşebbüsleri önlenmiş oldu.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere Maraş'ın düşman işgalinden kurtarılmasında Atatürk'ün büyük rolü olmuştur. Bu durum, Türk milletinin artık İstanbul Hükûmetinden bir beklentisi olmadığını, bütün ümidini Heyet-i Temsiliye başkanı olarak Mustafa Kemal'e bağladığını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir. Kazanılan her zaferin arkasında büyük bir kumandan vardır. Maraş'ta kazanılan zaferin görünen kahramanı Maraş halkı, görünmeyen büyük kumandanı da Mustafa Kemal Atatürk'tür.

²⁶ T.İ.T.E. Arşivi, Belge No: 114/53990

²⁷ ATASE, k. 46, d. 181-189, dolap: 49-1, göz: 14-4

²⁸ ATASE, Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 63-8

²⁹ ATASE, Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 63-3